

9. Заболотна О. Проблема кадрового забезпечення сільського господарства у зв'язку зі зміцненням матеріально-технічної бази села (60-ті роки XX століття) / Ольга Заболотна // Український селянин. – 2006. – Вип. 10.
10. Лісовська О. Комплексна механізація та автоматизація сільського господарства – одна з основних умов зміцнення матеріально-технічної бази села (1960-ті роки) / Ольга Лісовська // Український селянин. – 2008. – Вип. 11.
11. Шевельков А. Некоторые аспекты аграрной политики государства в 1960-1970 гг. в рассекреченных архивных документах / Анатолий Шевельков // Український селянин. – 2008. – Вип. 11.
12. Шевченко Л. Рівень та якість життя сільського населення України в роки хрущовської “відлиги”: історіографія проблеми / Лілія Шевченко // Український селянин. – 2008. – Вип. 11.
13. Брегеда М. Ставлення селянства радянської України до курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави (1953 р.) / Микола Брегеда // Український селянин. – 2008. – Вип. 11.
14. Федоренко Я. Розвиток і основні проблеми освіти у сільській місцевості в період хрущовської “відлиги” / Яніна Федоренко // Український селянин. – 2008. – Вип. 11.
15. Петренко В. Зростання освітнього рівня колгоспного селянства України (1958-1961 рр.) // Укр. іст. журн. – 1963. – № 2.

Надійшла до редакції – 15 квітня 2012

Затверджена до друку – 19 червня 2012

Аннотация. Чумак А.И. Исследования материально-технического и кадрового обеспечения украинского села «хрущевской эпохи» в оценке современной украинской историографии. Автор анализирует труды украинских историков 1991-2012 гг., которые рассматривают историю изучения вопроса материально-технического и кадрового обеспечения украинского села в 1953-1964 гг. Делается вывод, что представители современной украинской историографии осуществили критическое переосмысление работ своих предшественников и предлагают новые подходы исследования данной проблемы.

Ключевые слова: советская историография, современная историография, материально-техническое обеспечение, кадровое обеспечение, украинское село, историографическая оценка.

Summary. Chumak A.I. The study of logistics and staffing in the Ukrainian village during the «Khrushchev era» as evaluated in modern Ukrainian historiography. The author analyzes the works of Ukrainian historians 1991-2012 who study the history of logistics and staffing of the Ukrainian village problem in the years 1953-1964. He concludes that the representatives of modern Ukrainian historiography have done critical rethinking of their predecessors' works and offer new approaches to research of the stated problem.

Keywords: Soviet historiography, modern historiography, logistics, staffing, Ukrainian village, historiographic assessment.

УДК 930.1(09):323.325(477)“1917/21”

В. М. ЩЕРБАТЮК

**СЕЛЯНСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ 1917–1921 рр.
В ОПУБЛІКОВАНИХ ДЖЕРЕЛЬНИХ СВІДЧЕННЯХ, ПРОПАГАНДИСТСЬКІЙ,
НАУКОВІЙ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ РАДЯНСЬКИХ АВТОРІВ
ДО СЕРЕДИНИ 1920-х рр. (НА МАТЕРІАЛАХ ПОКАЖЧИКА
«ДОСВІД БІБЛІОГРАФІЇ З ІСТОРІЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ» 1926 року)**

У статті досліджено стан висвітлення селянського повстанського руху в опублікованих джерельних свідченнях, пропагандистській, науковій та публіцистичній літературі радянських авторів до середини 1920-х років. На основі матеріалів покажчика «Досвід бібліографії з історії революції на Україні» 1926 р., здійснено аналіз праць з історії селянсько-повстанського руху, виконано огляд та аналіз окремих опублікованих документів теми, простежено процес

посилення більшовицького контролю щодо публікацій, виявлено особливості радянської історіографії селянсько-повстанського руху на початковому етапі її формування.

Ключові слова: селянський повстанський рух, історіографія, публікації, спогади, дослідження, праці

Постановка проблеми

До опублікованих джерельних свідчень періоду 1917 – середини 1920-х років належать, перш за все, література сучасників або активних учасників подій. Вони поділяються на дві групи: в радянській інтерпретації та протилежні їм роботи авторів національно-визвольного руху. Можемо говорити, що це були одні з перших відомостей про селянський повстанський рух 1917–1921 рр.

Працям притаманний здебільшого мемуарний характер. Найпоширенішим мемуарним джерелом з історії селянсько-повстанського руху стали різноманітні спогади. Матеріали спогадів увібрали у себе два підходи: максимальне відтворення об'єкта авторської уваги, тобто подій, ситуацій, людей та спрямування головного інтересу на постать автора. У першому випадку можемо говорити про об'єктивізм спогадів, у другому – про їх суб'єктивізм. Проте, варто відзначити, що спогади цінні не лише тим, що охоплюють опис тих чи інших подій, наповнені особистими враженнями, спостереженнями та висновками авторів, описують поведінку людей, а ще й тим, що містять елементи дослідницького характеру.

В зазначений період окрім пропагандистських робіт, праці окремих учасників подій, значна частина з яких згодом стали науковцями характеризуються як науково-теоретичні чи науково-практичні. Окремі твори виступають суто як керівництво до дій у відповідності до військових та політичних ситуацій, в яких здебільше простежуються певні наукові тактико-стратегічні орієнтири боротьби як з однієї сторони, так й з іншої. Разом з тим значна частина праць з елементами дослідницького характеру протягом 1920-х років спрямована на зміну суспільної свідомості, оцінки селянсько-повстанського руху подекуди характеризуються припустимістю, а виклад матеріалу спонукає до висновків на майбутнє. Такі праці дещо відрізняються від наукових і є суто публіцистичними. Висвітлення селянсько-повстанського руху у всій зазначеній категорії праць є досить актуальним, адже це не лише сприяє його подальшому дослідженню та комплексному підходу в аналізі подій повстанської боротьби, але й в значній мірі допомагає розумінню становлення історіографії даного питання, формування підходів у його дослідженні як з радянського боку, так й зі сторони авторів національно-визвольного руху.

До першої групи з числа учасників подій входять твори військових та воєначальників, переважно тих, хто брав активну участь у боротьбі з селянськими повстанськими загонами. Праці єднає тенденційний підхід до суті повстанського руху селян України, який трактується як буржуазно-націоналістичний, отамансько-куркульський бандитизм. Згодом цей підхід під впливом більшовицької ідеології поступово звівся до антинаукової концепції.

Проте, свідченням та іншим працям авторів у яких приділено увагу селянсько-повстанському рухові і виданих до середини 1920-х років притаманна наявність значного фактологічного матеріалу. Праці даного періоду, хоч і пронизані ідеологією правлячого режиму, однак менш заангажовані ніж дослідження вчених в подальші роки радянської доби, коли спотворення зазнають історичні факти. Певною мірою ці праці використовували у дослідженнях В. Волковинський [15;16], В. Верстюк [9; 10; 11], В. Солдатенко [76; 77; 78], Ганжа [17; 18], С. Білокінь [7], Г. Капустян [37] та ін. Про окремі твори та висвітлення в них селянсько-повстанського руху йшлося в роботах С. Водотики [12], П. Стегнія [79], А. Лисенка [52], О. Ситнікова [74], К. Познанської [67], Житкова О. [32], Г. Сіроченко [75] тощо. Однак, праці розглядалися лише в контексті досліджуваних проблем. Комплексне висвітлення селянсько-повстанського руху

1917–1921 рр. радянськими дослідниками в період до середини 1920-х років в історіографії відсутнє.

Тому автор ставить за **мету** дослідити висвітлення селянського повстанського руху в опублікованих джерельних свідченнях, пропагандистській, науковій та публіцистичній літературі радянських авторів у зазначений період на основі матеріалів покажчика «Досвід бібліографії з історії революції на Україні» 1926 р., у якому зроблена перша систематизація напрацювань в галузі історії з 1917 по 1925 рр.

Досягти мету автор передбачає через виконання наступних **завдань**: визначити підходи щодо формування покажчика «Досвід бібліографії з історії революції на Україні»; здійснити аналіз праць з історії григор'євського, махновського, антиденікінського та антибільшовицького рухів, що вийшли з друку до 1925 р. включно; виконати огляд та аналіз опублікованих документів з історії повстанського руху; на основі праць простежити процес посилення більшовицького контролю щодо публікацій; окреслити особливості радянської історіографії селянсько-повстанського руху на початковому етапі її формування.

Виклад основного матеріалу

Важливими, на нашу думку, є праці та свідчення радянських воєначальників: М. Лациса (Судрабс) [49], Р. Эйдемана [25; 26; 27; 28], М. Фрунзе [81], В. Примакова [69], які брали активну участь у боротьбі з селянським повстансько-партизанським рухом. Серед інших привертає увагу праця В. Антонова-Овсієнка «Записки о гражданской войне», що почала виходити друком з 1924 р. [6]. Зокрема у першому томі багатого на фактологічний матеріал чотирьохтомника представлені події періоду з кінця 1917 р. до весни 1918 р. Є очевидним, що спогади автора носять дослідницький характер. Події розкриті з радянської точки зору і підкріплені необхідними для цього офіційними документами. Тому маємо підстави говорити про односторонність висвітлення матеріалу. Проте, наведений хід військових дій й нині є важливими для вивчення різносторонніх аспектів тогочасного періоду, в тому числі й селянського повстанського руху. Разом з тим, у книзі представлені рідкісні фото, наприклад, радянських військових Сіверса, Сабліна та ін., які практично відсутні в історичному документообороті.

В цілому радянська історіографія селянсько-повстанського руху 1917 – 1921 рр. на середину 1920-х років вже мала певні напрацювання. Тому Комісія по вивченню історії Жовтневої революції і Комуністичної партії більшовиків України (Істпарт), що була створена за рішенням Політбюро ЦК КП(б)У від 13 лютого 1921 р. як наслідок підписання 22 вересня 1920 р. В. Леніним постанови РНК РСФСР «Про заснування Комісії для збирання і вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції Російської Комуністичної партії», намагалась систематизувати напрацювання в галузі історії. Був створений відповідний бібліографічний покажчик – «Досвід бібліографії з історії революції на Україні» [62]. Це перше узагальнення історичних праць в Україні радянською владою, що вийшли з друку після 1917 р. Щоправда підбір робіт об'єднаний єдиним підходом – зібрати все, що стосувалось, як було підкреслено в покажчику, «історії Жовтневої революції на Україні». Однак, сюди увійшли й результати опрацювань журналів, що видавалися не лише в Україні, а й на всій тогочасній території СРСР. Такий, далеко не науковий підхід, пояснювався «тісним зв'язком загальноросійського і українського революційного руху». Підкреслимо факт визнання упорядниками значних труднощів у підборі матеріалів щодо України. Однак, вибору в укладачів не було. Подані матеріали з історичних подій в Україні згідно радянської інтерпретації викладу матеріалу мали виглядати на фоні російських публікацій, а революційні події – вплетені в загальнореволюційний рух. Разом з тим, кидається у вічі, односторонність виокремлення праць: до уваги були

взяті лише видання, що виходили з друку на території СРСР, переважна більшість яких складала радянські та партійні журнали. З останніх були представлені лише ті, що підвладні комуністичній партії. Тому, закономірним стало те, що з 60 розглянутих видань у 17 зовсім відсутні матеріали щодо України.

Не можна в цій роботі залишити поза увагою сформовані окремі розділи селянсько-повстанського руху – «Григор'євщина» і «Махновщина». Наявність цих розділів у підсумковому за період з 1917 р. до середини 1920-х років бібліографічному покажчику свідчить про те, що селянський повстанський рух як такий був об'єднаний за принципом виокремлення двох найбільш впливових серед селянства ватажків, які у свій час фактично завдали радянській владі найбільше клопоту і проігнорувати їх було неможливо. Діяльність інших повстанських загонів згадувались в контексті досліджуваних радянськими авторами тем, підпорядковуючи їх до підходів правлячого режиму, а ті, що відкрито виступали проти більшовиків та радянської влади підпадали під категорію української дрібнобуржуазної контрреволюції.

Повстанський рух під проводом М. Григор'єва (справжнє ім'я – Ничипір Серветник), як і сама постать отамана, представлені окремими редакційними [22; 23] та авторськими матеріалами [42; 72; 80] і висвітлені однобоко, оцінка крайнє негативна.

Так, наприклад, виклад редакційного матеріалу «Григорьев – защитник вдов и сирот» сформований на основі документів, які по своїй суті розкривають драматичні події Української революції. Проте побудова статті: розстановка документів та коментарі, що до них представлені подають отамана М. Григор'єва у світлі викриття як «зрадника інтересів радянської влади та безжалісного погромника і вбивцю» [22]. Безумовно, що метою даної публікації було викрити отамана М. Григор'єва після його виступу проти Червоної армії як ненадійного і тимчасового попутника радянської влади, що нібито зачався і чекав слушного моменту повстати. У тогочасній радянській історіографії ця характерна риса, що активно нав'язувалась широкому загалу, була уготована усім керівникам селянсько-повстанських загонів, які проповідували самостійницькі ідеї, однак в певні моменти історії йшли поруч з більшовиками, сприймаючи радянську форму влади. Однак, відзначимо, що відхід таких загонів від більшовиків підтверджує політичну самостійність селянського руху.

У публікації «Григорьевская авантюра (май 1919 г.)» на фоні викладу подій у Катеринославі 11–16 травня 1919 р. висвітлено поширення влади Григор'єва у місті та відступ отамана з нього. Радянська історіографія подала повстання М. Григор'єва як «авантюру». Важливу роль у статті редколегія відвела опублікуванню призивів та наказів радянської влади проти повстанців та самого отамана [23].

Інша стаття «Убийство Григорьева» редакційною є по формі, адже містить різноманітні коментарі та пояснення. По змісту – це витяг з книги П. Аршинова «История махновского движения (1918–1921 гг.)», де автор описує вбивство М. Григор'єва махновцями у с. Сентове Херсонської губернії (нині с. Родниківка Олександрівського району Кіровоградської області). Незважаючи на те, що автор намагався дати об'єктивну оцінку постаті М. Григор'єва і вона є позитивною, протилежно відмінною від оцінок, що ми зустрічаємо в радянській історіографії. Редакція все ж вмістила цей матеріал у зв'язку з наявністю в радянській історіографії різних відомостей про смерть отамана та необхідністю уніфікації викладу цієї події.

У статті «К истории гражданской борьбы на Украине (Переход Григорьева к Советской власти)» відомий радянський історик, на той час редактор журналу «Летопись революции», М. Рубач також зробив спроби розкрити постань М. Григор'єва, використавши документи січня – лютого 1919 р. щодо переговорів отамана з радянським командуванням. Важливо, що з матеріалів статті ми можемо

виокремити відомості про переговори радянського керівництва з іншими отаманами, зокрема в статті йдеться про такі перемовини представників радянської влади з отаманом Татаренком [72], що певною мірою, якщо відкинути ідеологічні нашарування, сприяє більшому розумінню політичних та інших поглядів керівників повсталих селян України.

Слід віддати належне, М. Рубачу щодо визначення ролі селянства в українському національному русі, який на думку автора охоплював безпосередньо «селянство, висунуте в процесі розвитку капіталізму його заможною частиною... шари інтелігенції і почасти пролетаріат ще зв'язаний із селом». Дослідник у праці «До історії української революції» визнав, що основною базою всього руху було селянство й село [71]. Однак поширює це на перші роки Української революції.

Коротким нарисом історії григор'євщини з притаманними підходами та стереотипами, що формувалися в тогочасній радянській науці є праця Б. Козельського «Григор'євщина», що вийшла з друку 1925 р. Матеріал, опублікований у журналі «Червоний Шлях», підготовлений, як значилося, «з нагоди шостих роковин ліквідації Григор'євщини» [42].

За підсумками зазначеного вище бібліографічного показника значно краще в радянській історіографії до середини 1920-х років був представлений махновський рух. Драматична історія махновщини та колоритна постать її лідера сприяли першим публікаціям радянських авторів ще в роки діяльності махновців. Проте авторами перших досліджень виступили керівники вищих партійно-радянських органів України – секретарі ЦК КП(б)У Д. Лебідь [50; 51], Я. Яковлев (Епштейн) [83] та ін. Їх праці постають в контексті боротьби з махновським повстанським рухом. Авторами накреслено завдання по ліквідації махновського повстанського руху, визначено способи для його повного знищення. Окрім збройної боротьби визначено за доцільне організувати роботу по розшаруванню селянства. У праці Я. Яковлева наводиться механізм впровадження розшарування українського села: «Радянська влада добивалася цього розшарування шляхом економічної і політичної боротьби... Економічно справа зводилась до організації сільської бідноти у комітети незаможних селян... Політично – справа звелась до боротьби з махновщиною» [83, 256]. Як бачимо, більшовики впроваджували свою політику у селах України через «комнезами» у поєднанні з військовою силою [83, 255], перш за все проти повстанства. Звісно, що для реалізації такої стратегії вкрай необхідно було розшарувати селянство, що дозволило б більшовикам притягнути на свою сторону найбіднішу і найчисельнішу верству українського селянства, налаштувавши її проти заможнішої частини, яка ніколи не сприйняла б політику більшовиків в українському селі.

Все більше публікувалися звіти, листи та інші документи більшовицьких організацій, де здебільше йшлося про взаємостосунки комуністів і махновців, організацію та саму боротьбу з військами Н. Махна [44; 45; 60; 61]. Відкинувши ідеологічні нашарування, матеріали документів сприяють більшому розумінню махновського руху та й селянсько-повстанського руху в цілому. Так із звіту Катеринославського губернського комітету Зафронтбюро ЦК КП(б)У «Комуністи среди партизан» черпаємо відомості про рух і стан махновських частин у другій половині 1919 р., отримуємо інформацію щодо з'їзду партизан в Олександрівську [45]. У циркулярному листі ЦК РКП(б) «Об анархістах» дається аналіз найбільш впливових груп анархістів, де окрема увага приділена махновській – «Група українського Набату» [61, 8]. З листа ЦК КП(б)У від 1 листопада 1920 р. до всіх партійних організацій України довідуємось про угоду між командуванням Армії УНР і махновцями щодо спільної боротьби проти більшовицької влади та денікінців в Україні [60].

У період 1917 – до середини 1920-х років унікальністю окремих публікацій в радянських періодичних виданнях є те, що в них знаходимо матеріали, так би мовити,

ідеологічно протилежні радянській стороні, що було можливим в результаті незавершеності процесу формування радянських підходів щодо висвітлення і дослідження історії, відсутність повного домінування компартійних структур над друкованим словом та науковими дослідженнями. Коментарі, що додавалися редколегією до таких матеріалів з метою спрямування інформації у відповідне русло не заважають виокремлювати історичні факти із загальних відомостей. Так, наприклад, у № 4 за 1920 р. журналу «Комуніст» (ЦК) надрукований заклик командира партизанського загону імені Махно Яценко. Автор закликав згуртувати усі сили проти «комуністичного царства». У тому ж номері журналу вміщено звернення командира селянського повстанського загону Савченка із призивом поповнювати селянсько-повстанські загони. Матеріал опублікований з метою скомпрометувати повстанців, звинувативши їх у співпраці з військами А. Денікіна проти Червоної армії [13; 14].

Однак на початку 1920-х років більшість публікацій почала складати мемуаристика. Саме на першу половину 1920-х років припадає її перша хвиля, що відтворена перш за все у виданнях Істпарту. Так, вже після поразки махновського руху з'явилися перші дослідження-спомини Л. Полярного [68], М. Гутмана [24], Есаулова [30], Ф. Зайцева [33] та ін., написані по гарячих слідах подій.

Публікації, присвячені махновському руху, друкували й інші, не лише істпартівські, видання: «Армия и революция» – радянський щомісячний науковий і військово-політичний журнал, що його з 1921 по 1926 рр. видавав штаб Українського військового округу в Харкові, загальноармійські журнали «Война и революция», «Военная наука и революция» та ін. Все більше стають поширеними збірники праць, де також вміщувались публікації з даної проблематики: «Русское прошлое. Исторический сборник», «Сборник трудов Военно-научного общества при военной Академии РККА» тощо. Серед авторів – М. Равич-Черкаський М. [70], П. Павлов [65], М. Єфімов [31], Р. Эйдемман [26], Є. Лихаревський [53], М. Макушенко [55], Какурин Н. [35], Е. Есбах [29] тощо, з яких переважна більшість були відомими радянськими військовими діячами. Автори на середину 1920-х років вже накопичили цінний фактологічний матеріал, проте їх праці характеризуються політичною спрямованістю, постійно присутня критика махновської ідеології. Ще однією характерною рисою робіт було зосередження уваги безпосередньо на боротьбі з махновщиною та узагальнення досвіду придушення селянсько-повстанського руху, окреслення можливих перспектив його використання в процесі світової революції. Проте, як виявилось нами в ході досліджень, частина зібраних матеріалів внаслідок ряду причин – малий тираж, вилучення публікацій з широкого обігу, часткове їх знищення, недбале зберігання та охорона, обставини військових лихоліть тощо, призвели в наступні роки до втрати значної їх частини.

З середини 1920-х років у суспільстві йшов процес встановлення повного контролю над українським селом. Офіційно це звучало як «повернення обличчям до села та впровадження революційної законності». При цьому відверто зазначалось, що це «повернення» вимагало «уваги з боку не лише прокурорського нагляду, а й усіх органів влади», керівникам кожного відомства, що стикалися з селянством наказувалось «слідувати точним правовим нормам». Більше того, інструкції радянської влади при роз'ясненні політики «повороту до села» деталізували, що це: «... повинно означати впровадження у свідомість селянських мас, що революційний закон існує, охороняється вищими органами і діє перш за все в інтересах трудящих і робітничо-селянської держави в цілому». І що найбільш цікаво, влада давала не лише відповідні інструкції державним і партійним керівникам, а безпосередньо погрожувала селянам: «Селянин повинен знати, що всяке порушення ким би то не було цього закону безжалісно карається радянською владою». Так звана «політика повернення до села» викладена у публікації М. Михайлика «Внедрение революционной законности на селе», що її 1925 р. опублікував журнал «Комуніст» – видання Київського губкому КП(б)У [59].

В тому ж журналі Г. Зінов'єв (Радомисльський) пояснюючи політику щодо селянства, лозунг «обличчям до села» трактував як «... завдання переробки, перевиховання села... до того часу, поки соціалізм не переможе остаточно...» [34, 11].

Разом з тим, незважаючи на формування системи політичного контролю з боку компартійних структур та органів спецслужб, дослідники вдавались не лише до критики махновського руху, але й вивчали повстанські методи боротьби махновців, визнаючи, таким чином, їх тактику і стратегію. Здійснювалися перші спроби економічного аналізу основного району дислокації махновців тощо. Так, наприклад Єсаулов у своїх споминах здійснив спробу частково охарактеризувати тактику махновців, яка нерідко призводила до поразки частин Червоної армії у сутичках. Зокрема, автор на прикладі взяття Н. Махном 12 грудня 1920 р. Бердянська наголосив на бистроті пересування махновських частин, раптовості атаки та зухвалості рішень [30, 83].

Окрім джерельних свідчень на середину 1920-х років радянська історіографія селянсько-повстанського руху під проводом Н. Махна вже мала окремі досить серйозні наукові дослідження. Одними з таких стали праці М. Кубаніна [46; 47; 48], у яких автор залучив архівні матеріали та періодичну літературу махновського руху. На той час автор був першим дослідником, хто відкрито заявив про відсутність у радянської влади опори у селі [46, 44]. Згодом тогочасні наукові кола, хоч і зазначали про окремі недоліки в його роботах, все ж визнали високу науковість досліджень [39]. Проте і його роботам притаманна половинчастість. Незважаючи на це, автор один з перших серед радянських дослідників зупинився й на соціальному характері махновщини: визначив, що у 1919 р. махновський рух був загальноселянським, а в 1920–1921 рр. до нього більш схильними були заможні верстви селянства. Однак із завершенням формування радянських підходів в науці, праці М. Кубаніна щодо махновського руху не були сумісні із створеною режимом ідеологічною системою, а тому на початку 1930-х років вони потрапили до спеціальних фондів і були недоступні для широкого загалу. Надалі загальні тенденції розвитку історичної науки та й суспільства в цілому спонукали до повного замовчування махновського руху.

Беручи до уваги наукові, науково-пропагандистські, мемуарні, публіцистичні та інші праці з селянсько-повстанського руху періоду 1917 р. – середини 1920-х років, упорядники покажчика «Досвід бібліографії з історії революції на Україні» всередині великих розділів, об'єднаних окремою темою, виділили деякі підтеми, що мали представляти для радянської історіографії, як зазначалось, «особливий інтерес»: «Селянський повстанський рух», «Денікінське підпілля. Організація партизанської боротьби з Денікіним». Проте цей «інтерес» обґрунтовувався не суто науковою перспективою, а важливістю інтерпретації подій та історичних процесів у цих працях та й самі подібні праці необхідні були для подальшого розвитку історичної науки у контексті діючих в ній радянських підходів та у відповідності з владною ідеологією, що починала опановувати українське суспільство.

Однією з таких підтем розділу «Період австро-німецької окупації» був «Селянський повстанський рух». До неї віднесемо редакційну статтю 1918 р. «Авангард мировой революции», в якій переконливо доводилося, що перебування німців в Україні (авторською мовою – окупація) мало велике значення, адже, як підкреслювалось, це викликало «пробудження революційної свідомості робочих і селян» та сприяло повстанській боротьбі. Проте виступи проти австро-німецьких військ подаються у статті виключно як боротьба за «завоювання революції» та проти «німецького імперіалізму». Національно-визвольний характер, що його мав на той час уже зорганізований селянський повстанський рух упущений [5].

В ряді спогадів поруч з іншим йдеться про військові сутички та збройну боротьбу з австро-німецькими військами: під Конотопом у праці І. Межлаук [57],

під Києвом – С. Мельничука [58], у Харкові та Донбасі – І. Локатоша [54]; збройні виступи у Миколаєві – спомини Анфіси Ряппо [73]. Щоправда частина радянських авторів у своїх спогадах на виконання завдань показати саме більшовиків як організаторів боротьби з німецько-австрійськими військами здебільше торкаються спротиву переважно з боку робочого класу [57; 73], адже саме на цю верству суспільства більшовики мали найбільший вплив. Селянському повстанському рухові 1917–1921 рр. відводилися лише незначні фрагменти й епізоди, за виключенням окремих публікацій. Так, наприклад, унікальні відомості про селянський повстанський рух на півдні Київщини, зокрема у Звенигородському повіті подається у праці начальника Школи червоних старшин, педагога і комдива І. Капуловського. Унікальність його дослідження-спогаду полягає в тому, що виклад матеріалу проводить колишній один з учасників і організаторів Вільного козацтва, хто у свій час виступав з ініціативою повстання проти присутності в Україні австро-німецьких військ та гетьмана П. Скоропадського, один із штабістів отамана М. Григор'єва, а згодом прихильник більшовиків і командир частин Червоної армії [41]. Його стаття «Организация восстания против гетьмана» [36] уособлює собою поєднання як радянських підходів у висвітленні матеріалу, так і вагомих фактологічних даних, що є джерельними свідченнями підготовки й ходу самого селянського повстання літа 1918 р. на півдні Київщини.

Більш ширше представлені публікації радянських авторів щодо селянського повстанського руху проти військ А. Денікіна у матеріалах 1919 – першої половини 1920-х років. За підсумками бібліографії 1917–1925 рр., здійснений працівниками Іспарту, матеріали теми денікінщини поділялись на кілька підтем: «Загальні статті і матеріали. Боротьба на денікінському фронті. Картини із життя денікінської України», «Денікінщина і Україна», «Денікінське підпілля. Організація партизанської боротьби з Денікіним». У кожному підрозділі тією чи іншою мірою знаходимо інформацію про селянсько-повстанський рух проти А. Денікіна. Підґрунтям до створення значної кількості публікацій з даної теми значною мірою сприяло деяке використання у свій час антиденікінського селянського повстанського руху більшовиками. Зокрема, у створеному в липні військовим відділом ЦК КП(б)У центрі по керівництву радянським повстансько-партизанським рухом – Головному штабі і Реввійськраді повстанських військ Лівобережжя, що частково поширювали свій вплив і на Правобережжя та південні райони України, вважали, що повстанці, які вели боротьбу з денікінцями під іншими, відмінними від більшовицьких ідеологічними гаслами були на той момент їм корисними. Тому Реввійськрада таємним розпорядженням дозволила укладати з цими загонами угоди, проте лише військові. Політичні – заборонялось. Разом з тим рекомендувалося в такі загони впроваджувати своїх агітаторів або засилати групи з довірених людей, які мали б вселяти серед місцевого населення недовіру до повстанців, самих же повстанців вивести з під впливу отаманів, а при нагоді останніх ліквідувати. Повстанські загони, які не піддавалися впливу більшовиків і не корилися керівництву Реввійськради сприймалися більшовиками як ворожі. Як бачимо було очевидним, що для більшовиків головніше було не звільнення України від денікінців, а поширення своєї влади. Політика втручання, розколу, підбурювання населення була для більшовиків закономірною, починаючи вже з перших років Української революції в ході активного поширення більшовизму в Україні і, як відмічали в тогочасних документах українського уряду, необхідна була лише «... реальна сила, котра боролась би і не пропускала в повіти більшовиків з їх шкідливими ідеями, направленими до знищення, руйнування...» [3, 35, 35 зв.]. Подібну тактику щодо повстанського руху, стратегію своїх військових формувань, як вони їх називали «червоних партизан», більшовики застосовували й у подальші роки, не лише в Україні. Про це свідчать документи

Польської республіки 1920-х років. Так, наприклад, з переписки Міністерства внутрішніх справ Польщі із старостами щодо охорони кордонів, зокрема, у листі № 974/5f до комісара Волинського від 31 серпня 1921 р. зазначалось про диверсійні акції на території Польщі більшовицького військового загону [1, 22], йшлося про порушення кордону 13 вересня 1921 р. «... більшовицьким загonom у силі 90 кінних і 75 піших під керівництвом Рикуня» [1, 23], таємним листом № 169/Pf від 7 жовтня 1921 р. староста Любомський повідомляв про необхідність посилити увагу, оскільки «з метою провокації, комуністи нападають на важливі об'єкти...» [1, 52]. В ряді документів 1921–1923 рр., зокрема в розпорядженнях Міністерства внутрішніх справ та звітах старост йшлося про боротьбу з комуністичним рухом, що його всякими зусиллями поширювали більшовики на території Польської республіки, в тому числі й діяльністю на території країни партизанських загонів, зокрема, як відмічалось, у Кременецькому та Дубенському повітах [2; 4], що відійшли до Польщі на умовах Рижського договору 18 березня 1921 р.

Як свідчення намагань більшовиків якщо не опанувати антиденікінським селянсько-повстанським рухом, то при наймі вплинути на його розгортання і посилити свій вплив як на селянство, так і в цілому в Україні, що стало б однією з умов посилення своєї влади, є публікації 1919 р. більшовицьких відозв, закликів, звернень, завдань, аналітичних статей з відповідними коментарями тощо [8; 38; 63; 64]. Такі зусилля та відповідна брутальна політика більшовиків втручання у справи інших народів задля своїх перспектив і щонайбільше успіх селянсько-повстанського руху в боротьбі з денікінськими військами, згодом стали підставами для радянських дослідників твердити про вагому, а інколи й виключну, їх роль у повстанському антиденікінському русі. Сюди віднесемо окремі праці Я. Яковлева [84], Горбаня [19], М. Мальта [56], Д. Кіна [40] та ін.

В окрему групу під назвою «Українська дрібнобуржуазна контрреволюція», на середину 1920-х років виділені праці в яких радянські автори розвінчували боротьбу селян проти радянської влади. Одна з таких – дослідження Б. Козельського «Зимовий похід», де автор висвітлюючи похід армії УНР по тилах більшовиків і денікінців, показав боротьбу проти більшовиків не лише частин армії УНР, а й місцевих селянських загонів, зокрема на Полтавщині та Київщині [43].

В іншій праці «Наброски из истории революции на Украине» С. Горелик зупинився на діяльності Таращанського і Богунського полків 1918–1919 рр. Кидається у вічі акценти автора на обставини формування цих полків та їх склад. Дослідник доводить, що полки утворились на основі партизанських загонів, сформованих у нейтральній смузі поблизу с. Юринівка на той час Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії і в районі міст Унеча та Сураж на Брянщині та «сформовані із українських робітників і селян» [21, 34]. Дійсно частина повстанців з Правобережжя уникаючи переслідування австро-німецьких військ після поразки селянського повстання червня–липня 1918 р., що почалося на Звенигородщині і перекинулось на Таращанщину та інші регіони, добралася нейтральної смуги. Переважна ж більшість повсталих селян розійшлися по домівках. Відзначимо, що невелика кількість з прибулих на Лівобережжя повстанців вступила до сформованої російськими більшовиками першої радянської української дивізії і становили основне ядро Таращанського полку. Українці в цій дивізії становили лише 27 % [82, 51]. Разом з тим, слід враховувати, що переважна більшість загонів, сформованих у нейтральній смузі і закинуті на територію України, фактично підпорядковувалися частинам Червоної армії в оперативному та ін. напрямках діяльності і діяли партизанськими методами, а з приходом Червоної армії в Україну вливалися у її лави. Дослідник С. Горелік називає їх військовими напівпартизанськими напівчервоноармійськими утвореннями [20]. Радянська

історіографія ці загони зараховує до, так званих, червоних партизан, точно так, як і більшовицькі загони червоної гвардії, що діяли в умовах партизанської війни. Сюди ж зачисляють і повстанські загони, які з певних політичних міркувань співдіяли в той чи інший момент з більшовиками. Ми повинні розмежувати названі групи загонів: перші по суті були військовими формуваннями, які здебільше не користувалися підтримкою місцевого українського населення, інші – селянськими повстанськими загони і в переважній своїй більшості мали радянську політичну орієнтацію, червона гвардія – добровільні напіввійськові та військові формування, що виникали в Україні з березня 1917 р. за ініціативи місцевих комітетів РСДРП(б) і стали згодом основою для формування частин Червоної армії.

Висновки

Як бачимо формування зачатків радянської історіографії селянського повстанського руху почалося ще в роки його розгортання. Цьому сприяло видання значної кількості документальних, наукових, мемуарних матеріалів, що яскраво простежується в одному з перших систематичних покажчиків за 1917–1925 рр. «Опыт библиографии по истории революции на Украине», де серед значної кількості праць покажчика домінуюче місце все ж займали спогади, значній частині з яких притаманний дослідницький характер. Незважаючи на те, що селянський повстанський рух як й інші актуальні питання Української революції 1917–1921 рр. розглядалися виключно в контексті висвітлення і дослідження історії більшовицького перевороту, або як він здебільше трактувався в тогочасній історіографії – Жовтневої революції, та історії більшовицької партії і її діяльності, відсутність до середини 1920-х років, так би мовити, усталеної «офіційно санкціонованої правди» спричинило до наявності у матеріалах ще не спотворених історичних подій, різних, хоч уже й пронизаних радянськими підходами, позицій у висвітленні тих чи інших питань селянсько-повстанського руху. Із посиленням наукових досліджень, серед авторів все ж провідне місце в тогочасному висвітленні аспектів селянсько-повстанського руху належала партійним керівникам вищого ешелону та колишнім воєначальникам.

Значна частина праць носила характер публіцистики, яка розглядається переважно як історичне джерело, проте останнім часом вчені все частіше в історіографічному середовищі відносять її до джерел історіографії, про що йшлося на VIII історіографічних читаннях, що відбулися у червні 2006 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна [66].

Список використаних джерел

1. Державний архів Волинської області (ДАВО). – Ф.46, оп. 9, спр. 29.
2. Донесення староств і переписка з воєводською командою державної поліції про дії партизанського загону комуністичного нахилу на території Кременецького і Дубенського повітів // ДАВО. – Ф.46, оп. 9, спр. 135.
3. Лист Київського губернського комісара до Генерального Секретаріату УНР від 5 січня 1918 р. // Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф.Р. 2796, оп. 1, спр. 16.
4. Розпорядження Міністерства внутрішніх справ і Звіти староств про боротьбу з комуністичним рухом в повітах // ДАВО. – Ф.46, оп. 9, спр. 5.
5. Авангард мировой революции // Комуніст. – М., 1918. – № 3–4.
6. Антонов-Овсеенко В.А. Записки о гражданской войне / В.А. Антонов-Овсеенко. – Т. 1. – М.: Высший военный Редакционный Совет, 1924.
7. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). Джерелознавче дослідження / С. Білокінь. – К., 1999.
8. Бубнов А. Повстанчество, партизанство и малая война / А. Бубнов // Комуніст [ЦК, Чернигов], 1919. – № 2.
9. Верстюк В.Ф. Внутренний фронт: стратегия и тактика борьбы / В.Ф. Верстюк // Украина в 1917–1921 гг.: некоторые проблемы истории. Сб. научн. трудов. – К., 1991.
10. Верстюк В.Ф. Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918–1921) / В.Ф. Верстюк. – К.: Наук. думка, 1992.

11. Верстюк В.Ф. Махновщина: штрихи к истории движения / В.Ф. Верстюк // Нестор Иванович Махно: воспоминания, материалы и документы. – К.: РИФ «Дзвін», 1991.
12. Водотика С.Г. Нариси історії історичної науки УСРР 1920-х років / С.Г. Водотика. – Київ–Херсон, 1998.
13. Возвание командира повстанческого отряда Савченко // Комуніст (ЦК). – 1920. – № 4.
14. Возвание командира партизанского отряда шимени Махно – Яценко // Комуніст (ЦК). – 1920. – № 4.
15. Волковинський В.М. Нестор Махно: легенди і реальність / В.М. Волковинський. – К.: Перліт продакшн ЛТД, 1994.
16. Волковинський В.М. Нестор Махно: проти усіх влад і режимів / В.М. Волковинський // Сторінки історії України ХХ ст. Посібник для вивчення. – К.: 1992.
17. Ганжа О.І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР / О.І. Ганжа / Серія «Історичні зошити». – К.: Інститут історії України НАН України, 1996.
18. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927) / О.І. Ганжа / НАН України; Інститут історії України. – К., 2000.
19. Горбань. Из истории повстанческого движения в 1919 г. / Горбань // Партийный вестник, 1922. – № 6.
20. Горелик С. наброски из истории революции на Украине / С. Горелик // Летопись революции. – 1922. – № 4.
21. Горелик С. Эпизоды в истории Украинской революции / С. Горелик // Красная летопись. – 1922. – № 5.
22. Григорьев – за щитник вдов и сирот (Исторический анекдот) // Летопись революции. – 1924. – № 3.
23. Григорьевская авантюра (май 1919 г.) // Летопись революции, 1923. – № 3.
24. Гутман М. Под властью анархистов (Екатеринослав в 1919 г.) / М. Гутман // Русское прошлое, 1923. – № 5.
25. Эйдеман Р. Борьба с кулацким повстанчеством и бандитизмом / Р. Эйдеман. – Харьков, 1921.
26. Эйдеман Р. К вопросу борьбы с бандитизмом / Р. Эйдеман // Армия и революция. – 1922. – № 2.
27. Эйдеман Р. Очаги атаманщины и бандитизма / Р. Эйдеман. – Харьков, 1921.
28. Эйдеман Р. Ударные уезды и районы. (К вопросу о борьбе с бандитизмом) / Р. Эйдеман. – Харьков: Издание Укрпура, 1921.
29. Эсбах Э. Последние дни махновщины на Украине / Э. Эсбах // Война и революция. – 1926. – № 7.
30. Есаулов. Налет Махно на Бердянск / Есаулов // Летопись революции. – 1924. – № 3.
31. Ефимов Н. Действия против Махно с января 1920 по январь 1921 г. / Н. Ефимов // Сборник трудов Военно-научного общества при военной Академии РККА. – М., 1921. – Кн. 1.
32. Житков О. Селянство в революційних подіях 1917 р. Історіографія / О. Житков // Наукові записки Кіровоградського Державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: історичні науки. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 12.
33. Зайцев Ф. Как мы творили Октябрь (1917–1918 гг. в Юзовке) / Ф. Зайцев // Летопись революции. – 1925. – № 4.
34. Зиновьев Г. Пролетариат и крестьянство / Г. Зиновьев // Комунар. – 1925. – № 1.
35. Какурин Н. Организация борьбы с бандитизмом / Н. Какурин // Военная наука и революция. – 1922. – № 1.
36. Капуловский И. Организация восстания против гетьмана / И. Капуловский // Летопись революции. – 1923. – № 4.
37. Капустян Г. Українське село в умовах радянського політичного режиму 1920-х рр.: історіографічний огляд / Г. Капустян // Наукові праці історичного факультету Запорізького держ. ун-ту. – Запоріжжя, 2002.
38. Карташов Н. Повстанчество и наши задачи / Н. Карташов // Комуніст (ЦК – Чернигов), 1919. – № 1.
39. Кизрин И. Критика и библиография. Рецензии. М. Кубанин. Махновщина / И. Кизрин // Историк-Марксист. – 1927. – № 6.
40. Кин Д. Деникинщина / Д. Кин. – Л.: Прибой, 1925.
41. Клименко Т. Винен у... виконанні наказу // Прес Центр. – 2010. – №11 (243). – 17 березня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pres-centr.ck.ua/person/14196/>. – Назва з екрану.
42. Козельский Б.В. Григорьевщина (Из книжки «Шлях зради і авантюри»). (З нагоди шостих роковин ліквідації Григор'євщини) / Б.В. Козельский // Червоний Шлях, 1925. – № 5.
43. Козельський Б.В. Зимовий похід / Б.В. Козельський // Червоний Шлях. – 1925. – № 10.
44. Комуніст (Одеса). – 1920. – № 6–7.
45. Комуністи среди партизан. Отчет Екатеринославского Губкома Зафронтбюро ЦК КП(б)У // Летопись революции, 1925. – № 4.
46. Кубанин М.И. Антисоветское крестьянское движение в годы гражданской войны (военного коммунизма) / М.И. Кубанин // На аграрном фронте. – 1926. – № 2.
47. Кубанин М. Махновщина / М. Кубанин. – Л.: Прибой, 1926; Його ж. Махновщина. Крестьянское движение в степной Украине в годы гражданской войны. – Л.: Прибой, б.г.

48. Кубанин М. К истории кулацкой контрреволюции (махновщина) // На аграрном фронте. – 1925. – № 7–8. – С. 98–129; № 9.
49. Ладис (Судрабс) М.Я. Два года борьбы на внутреннем фронте. Популярный обзор двухгодичной деятельности Чрезвычайных комиссий по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлением по должности / М.Я. Ладис. – М.: Государственное издательство, 1920.
50. Лебедь Д. Итоги и уроки трех лет анархомахновщины / Д. Лебедь. – Харьков: Всеукраинское Государственное издательство, 1921.
51. Лебедь Д. Махновщина и наши задачи / Д. Лебедь // Звезда–Зоря, 1920. – № 3.
52. Лисенко А.А. Отаманські формування на Лівобережній Україні в другій половині 1918–1919 рр.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.А. Лисенко / Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ін-т ім. Г.С. Сковороди – Переяслав-Хмельницький, 2001.
53. Лихаревский Е. «Андреевский конфуз» / Е. Лихаревский // Армия и революция. – 1921. – № 4–5.
54. Локатош И. Харьковские коммунары в боях с немцами / И. Локатош // Летопись революции. – 1924. – № 1.
55. Макушенко Н. Операции против банды Махно с 9 по 16 июня 1921 г. / Н. Макушенко // Армия и революция. – 1922. – № 3–4.
56. Мальт М. Деникинщина и крестьянство / М. Мальт // Пролетарская революция. – 1924. – № 1. – С. 104–158; № 4. – С. 144–178; № 5.
57. Межлаук И. Первые бои луганских рабочих 1918 года / И. Межлаук // Летопись революции, 1922. – № 1.
58. Мельничук Ст. Воспоминания матроса / Ст. Мельничук // Пролетарская революция. – 1922. – № 11.
59. Михайлик М. Внедрение революционной законности на селе / М. Михайлик // Комунар. – 1925. – № 2.
60. О соглашении с армией Махно. «Всем Губкомам» // Комунист (ЦК). – 1920. – № 5.
61. Об анархистах. Циркулярное письмо ЦК РКП // Вестник агитационной пропаганды. – 1921. – № 11–12.
62. Опыт библиографии по истории революции на Украине // Летопись революции. – 1926. – № 3–4. – С. 231–265; № 5.
63. От редакции // Комунист (ЦК, Чернигов), 1919. – № 1.
64. От Центрального Исполнительного Комитета Советов Рабочих, Крестьянских и Красноармейских депутатов Украины. Ктрудящимся України // Комунист (ЦК, Чернигов), 1919 г. – № 2.
65. Павлов П.А. Выводы из опыта борьбы с Махно дивизии курсантов в ноябре–декабре 1920 и январе 1921 года / П.А. Павлов // Армия и революция. – 1921. – № 2–3.
66. Див.: Парфіненко А.Ю. Гносеологічні можливості публіцистики як історичного та історіографічного джерела (на прикладі освітньої публіцистики 1920-х – початку 1930-х рр.) / А.Ю. Парфіненко // Український історичний журнал. – 2009. – № 5.
67. Познанська К.В. [\cgi-bin\irbis_nbuv\cgiirbis.64.exe](#) Ліквідація більшовиками есерівської та меншовицької партійно-політичної опозиції в Україні (кінець 1919–1924 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Познанська К.В.; Дніпродзержинський держ. технічний ун-т. – Дніпродзержинськ, 2007.
68. Полярный Л. Червонное казачество в революции (Из прошлого первого конного корпуса) / Л. Полярный // Пролетарская Мысль, 1923. – № 2.
69. Примаков В. Борьба за Советскую власть на Украине (1918–1923 гг.) / В. Примаков // Пять лет Красной Армии. – М.: Высший военный редакционный совет, 1923.
70. Равич-Черкасский М. Махно и Махновщина / М. Равич-Черкасский. – Екатеринослав: Всеукраинськoe издательство, Екатеринославское отделение, 1920.
71. Рубач М.А. До історії української революції (замітки й документи; грудень 1917 – січень 1918 р.) / М.А. Рубач // Літопис революції. – 1926. – № 1.
72. Рубач М. К истории гражданской борьбы на Украине (Переход Григорьева к Советской власти) / М. Рубач // Летопись революции, 1924. – № 3.
73. Ряппо Анфиса. Восстание николаевского пролетариата против немцев / Анфиса Ряппо // Летопись революции. – 1922. – № 1.
74. Ситніков О.П. Освіта в Українській СРР (1920-і роки): історіографія: дисертація канд. іст. наук: 07.00.06 / О.П. Ситніков / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003.
75. Сіроченко Г.В. Історіографія політичних репресій 20–30-х років ХХ ст. на території України крізь призму історичних праць радянського періоду (1920–1991 рр.) / Г.В.Сіроченко // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 44. – 2011.
76. Солдатенко В.Ф. Історіографічні нотатки / В.Ф. Содатенко // Українська революція. Історичний нарис. – К.: «Либідь», 1999.
77. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: Історичні есе-хроніки / В.Ф. Содатенко. У 4-х т.: Т. I. Рік 1917. – Харків: Прапор, 2008. – 558 с.; Т. II. Рік 1918. – К.: Світогляд, 2009; Т. III. Рік 1919. – К., Світогляд, 2010; Т. IV. Рік 1920. – К., Світогляд, 2010.
78. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / В.Ф. Солдатенко; Інститут національних відносин і політології НАН України. – К.: Книга Пам'яті України, Просвіта, 1999.
79. Стегній П.А. Селянські повстання в Правобережній частині УСРР у 1921–1923 рр. (на матеріалах петлюрівського руху): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / П.А. Стегній / Кременчуцький держ. політехнічний ін-т. – Кременчук, 2000.
80. Убивство Григорьева [За книгою: Аршинов П. История Махновского движения (1918–1921 гг.). – Берлин, 1923. – 258 с.] // Летопись революции. – 1924. – № 2.

81. Фрунзе М.В. Единая военная доктрина и Красная армия / М.В. Фрунзе // Армия и революция. – 1921. – № 1.
82. Щербатюк В.М. Звенигородське збройне повстання / В.М. Щербатюк // Воєнна історія. – 2002. – № 2.
83. Яковлев Я. Махновщина и анархизм (к итогам Махновщины) // Красная Новь, 1921. – № 2.
84. Яковлев Я. Перспективы крестьянского движения на деникинской Украине / Я. Яковлев // Ежедневник Правды, 1919. – № 11.

Надійшла до редакції 19.04.2012

Затверджена до друку 19.06.2012

Аннотация. *Щербатюк В. М. Крестьянское повстанческое движение в Украине 1917-1921 гг. в опубликованных источниках, пропагандистской, научной и публицистической литературе советских авторов середины 1920-х годов (на материалах указателя «Опыт библиографии по истории революции на Украине» 1926 года). В статье исследовано состояние освещения крестьянского повстанческого движения в опубликованных источниковых свидетельствах, пропагандистской, научной и публицистической литературе советских авторов до середины 1920-х годов. На основе материалов указателя «Опыт библиографии по истории революции на Украине» в 1926 г., осуществлен анализ трудов по истории крестьянско-повстанческого движения, выполнен обзор и анализ отдельных опубликованных документов по теме, прослежен процесс усиления большевистского контроля относительно публикаций, раскрыты особенности советской историографии крестьянско-повстанческого движения на начальном этапе ее формирования.*

Ключевые слова: *крестьянское повстанческое движение, историография, публикации, воспоминания, исследования, труды*

Summary. *Zherbatyuk V. The article shows the degree of coverage of the insurrectionary peasant movement in the published sources of evidence, propagandist, scientific and journalistic literature written by Soviet authors before the middle of 1920-s. On the basis of the materials of the bibliographic index “The experience of the bibliography of the history of the revolution in Ukraine” published in 1926, the analysis of works written on the topic of the history of the insurrectionary peasant movement, the review and the analysis of some published documents have been done, the process of toughening of the Bolsheviks’ censorship of publications has been followed, the characteristic features of the Soviet historiography of insurrectionary peasant movement in the initial stage of its formation have been revealed.*

Key words: *insurrectionary peasant movement, historiography, publications, memoirs, researches, works.*

УДК 930.1(477):94(477)«1941-1944»

В. П. ЩЕТНИКОВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЗОН РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ПРИСУТНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1941-1944 РОКАХ (В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ)

Шляхом аналізу історіографічного доробку вітчизняних та іноземних дослідників з проблем Другої світової війни, автор даної статті намагається визначити актуальні напрямки концептуального розвитку досліджень зон румунської окупаційної присутності в українських землях у визначений період. Особлива увага приділяється Трансїстрії як зоні подвійної румуно-німецької окупаційної присутності.

Ключові слова: *Трансїстрія, ідеологізації та суб'єктивізм історичних напрацювань, вітчизняна та зарубіжна історіографія*

Постановка проблеми

З часу визволення українських земель від окупаційної присутності нацистів та їх союзників пройшло майже 68 років, але проблема від цього не стає менш актуальною.